

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

'Omnia vincit amor': Het antieke beeld van de aardse liefde in middeleeuws-encyclopedische context (ca. 200 - ca. 1300)

Mulders, E.M.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Mulders, E. M. (2013). *'Omnia vincit amor': Het antieke beeld van de aardse liefde in middeleeuws-encyclopedische context (ca. 200 - ca. 1300)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

DEEL III

DE DEUGDZAME EROS

en engel leek hij zo te wezen, uit het paradijs naar hier gestuurd.¹

Terwijl de Augustinische splitsing van de liefde, met Eros als representatie van de lage liefde, de grondteneur bleef vormen achter de rol en verbeelding van de antieke god Eros in de diverse deugdensystemen - zoals bijvoorbeeld bij het hergebruik van de *Psychomachia* - werd vanaf het einde van de twaalfde eeuw tegelijkertijd een toenadering mogelijk tussen de oude godheid en een deugdzzaam leven. De getergde god verbeeldde nog immer de aardse liefde, maar deze was niet langer in alle omstandigheden slecht. Zij had zelfs positieve kanten. In *Der Welsche Gast*, het vroeg dertiende-eeuwse leerdicht voor jonge edelen over deugdzzaamheid van de hand van Thomasin von Zerclaere bijvoorbeeld, kon niet alleen wijsheid de aardse liefde onschadelijk maken, maar kon de liefde op haar beurt de wijze wijzer maken. De aardse liefde, en daarmee haar verbeelding in de vorm van Eros, verkreeg dus haar eigen dualiteit. In de dertiende eeuw slaagde het verheffende deel van de aardse liefde erin de rang van een christelijke en weldoende macht te verdienen. De vroeg veertiende-eeuwse verbeelding van Eros in een boomtop die vereerd wordt, illustreert deze climax (afb. 140).

Hoewel het goede nu voortkwam uit een aards type liefde, de verliefdheid, is deze tendens niet geheel Platonisch te noemen. Bij Plato leidde de seksuele aantrekkingskracht tot kennis en herkenning van goddelijke schoonheid. De vermeende gevolgen van verliefdheid die hier voor het voetlicht gebracht zullen worden, zijn eveneens verheffend en in theorie ook niet op vervulling van de seksuele behoefte gericht, maar zijn toch maatschappelijker van aard. Het was vooral hoofse deugdzzaamheid die

¹ Guillaume de Lorris, *Roman de la Rose*, ed. Poirion, vs. 902-903, pp. 64-65, Nederlandse vertaling E. van Altena, p. 43. Zie hierna (III.2).

voortkwam uit een goed gemikte, gunstig gekozen en juist ontvangen pijl van de liefdesgod. De vergelijking met de stoïsche visie levert eveneens kanttekeningen op. Deze ging, net als de visie van Augustinus, niet uit van één liefde die verschillende effecten kan hebben, maar van twee typen. Deze konden in de stoïsche opvatting door wijsheid van elkaar onderscheiden worden. Bovendien was de liefde in deze visie geen kracht die van buitenaf kwam, maar bevond zij zich in de mensen zelf. Het verlangen, bij Plato en ook binnen de hierboven beschreven tendens cruciaal, was in het stoïsche denken afwezig. Auteurs als Paulus en Origenes op hun beurt, hielden zich niet bezig met een liefde van het alledaagse soort of met verliefdheid; zij richtten zich met name op de verheven liefde. De laatste meende daarmee het woord Eros en de verbeelding daarvan in de vorm van de antieke godheid te kunnen verbinden. Hij erkende echter het risico van misverstanden door vleeselijke mensen.

De aardse liefde was nu tweeledig en Eros kon nu zowel de liefde waarin de kwalijke grondtoon onverminderd doorklonk verbeelden als een variant die hiermee in contrast staat: een liefde die tot deugdzaamheid kon leiden. De kringen waarin de nieuwe tweeledige liefde kon functioneren contrasteerden met het milieu waarin de oude grondtoon voortleefde. De Augustinische splitsing, zoals geleerd en breed gecommuniceerd werd door clerici, diende nog immer ter beteugeling van de seksualiteit van het gewone volk, terwijl de meer beschaafden aan de hoven hierboven verheven waren en in staat waren te leven volgens een ingewikkeldere ethiek op dat gebied. Deze tegenstellingen worden hier niet ontkend, maar wel als minder belangrijk beschouwd. Zowel de verslagen aardse Eros die de clerus ter educatie naar buiten bracht, als de aardse Eros die in een elitaire wereldlijke context het aanbidden waard was, maakten deel uit van deugdensystemen. Teneinde recht te doen aan de vanzelfsprekendheid van de ontwikkelingen in de Eros-beeldtraditie, zoals deze voortkwamen uit hun brede voedingsbodem, worden hier overeenkomsten en het logische op elkaar voortborduren van de diverse systemen van deugdzaamheid en de werelden waarin ze ontstonden en bestonden benadrukt. Vanuit deze focus was er geen sprake van een plotselinge omslag of een paradox.

Zoals naar voren kwam, konden kloosterbewoners afkomstig zijn uit de wereldlijke elite, met een binnendringen van de bijbehorende conventies in de

verwerking en communicatie van kennis in de clericale context tot gevolg. Hierdoor was Herrads verwerking van de *Psychomachia* bijvoorbeeld vazallitisch van toon. Deze werd kennelijk door haar medekanunnikessen begrepen, maar had in een wereldlijker context ook niet misstaan. Het moge uit het voorgaande duidelijk zijn geworden dat in de kloosters, tot meerdere eer en glorie van God en zijn schepping, met niet aflatende vlijt kennis werd verzameld, gekopieerd, geïnterpreteerd en via verschillende wegen en op verschillende niveaus gecommuniceerd. Het waren deze kloosterlijke compilaties, interpretaties en bewerkingen die op hun beurt gebruikt, verwerkt en geïnterpreteerd werden in de kathedraalscholen en vroege universiteiten, welke laatste maar heel langzaam seculariseerden. In wereldlijke aristocratische kringen waren het clerici en monniken die fungeerden als docenten. Het was dus immer de clericale weg langs welke kennis verspreid werd. Clerici verwerkten werk zoals dat van Ovidius -een belangrijke inspiratiebron voor de hoofse liefdesleer- en het waren clerici die deze verwerkingen in de hoofse kringen inbrachten.

Hoewel de term 'hoofs' modern is en onderwerp van voortdurende discussie, wordt deze hier toch gehanteerd, zij het met terughoudendheid. Door de kerngedachten achter het voorliggende onderzoek wordt de idee dat een onafhankelijke en op zichzelf staande 'hoofse cultuur' bestaan zou hebben, per definitie niet ondersteund. Het debat over het al dan niet bestaan hebben van een hoofse cultuur of over de inhoud en vorm ervan speelt hier dan ook geen rol.² De term 'hoofs' verwijst hier eenvoudigweg naar het deugdensysteem dat vanaf de twaalfde eeuw tot bloei kwam in het wereldlijke adellijke milieu. Er zal hier evenmin ingegaan worden op de neerslag die deze ethiek vond in de geestesvruchten van troubadours, trouvères en Minnesänger. In het verband van dit onderzoek is deze ethiek van belang wegens haar inbedding in oude kennis en in de voortschrijdende wetenschap van de Middeleeuwen. De hoofse deugdenleer moet gezien worden als voortgekomen uit clericale kennis en kennissystemen over deugd en ondeugd, die gecultiveerd en aangepast zijn aan de hoofse etiquette en aan vazallitische doelen en gebruiken. Op het didactische niveau dienden beide systemen eenzelfde doel: tot propaganda van deugdzaamheid en ter beteugeling van ondeugd. Het is daarom helemaal niet ondenkbaar dat de hoofse deugdenleer

---

² Over het discours zie Bumke (1986) pp. 503-582 en Gaffney (1977) pp. 93-186.

in theorie gestimuleerd dan wel positief gewaardeerd werd door clerici. Voorts kan gesteld worden dat de hoofse deugdenleer past in het genoemde universalistische denken over de schepping. Zoals hiervoor beschreven, werd dit denken steeds verder gsystematiseerd en vond het een hoogtepunt in de encyclopedische, de *summa*- en *speculum*-tradities van de twaalfde eeuw. De hoofse deugdenleer kan in zekere opzichten gezien worden als de ‘finishing touch’ hiervan: zij wist in ieder geval de zo problematische aardse liefde en haar even zo problematische belichaming een eervolle plaats te geven in de harmonie en logica van de schepping, te weten als het verlangen dat leidt tot deugdzaamheid. Eros was daarbij het beeld waarachter dit heilzaam verlangen begrepen wordt.³

---

³ Een sleutelwerk bij dit deel is Bumke (1986).